

Prostorni aspekti socijalne distance prema Romima

Hrvoje Šlezak, Laura Šakaja

Cilj ovoga rada jest povezivanje socijalne distance s fizičkom, odnosno pokušaj da se odgovori na pitanje ovisi li stupanj (ne)prihvatanja Roma o njihovoj prostornoj udaljenosti/blizini. Istraživanje je provedeno u Međimurju, regiji gdje su Romi najzastupljenija manjinska zajednica. Dobiveni rezultati pokazuju da se u uvjetima male fizičke međusobne distance, koja osigurava češći međuetnički kontakt, blizina Roma čak smanjuje stupanj prihvatanja socijalnih odnosa s njima.

Istraživanje je uključilo i mjerenje socijalne distance Roma Bajaša prema određenim drugim etničkim skupinama. Rezultati pokazuju visoki stupanj spremnosti Bajaša na socijalne kontakte s Hrvatima, ali istovremeno i izrazito visoku socijalnu distancu prema svim drugim ponuđenim etničkim skupinama, uključujući Lacatare – pripadnike drugih romskih skupina.

Kako u uzorku većinskog stanovništva tako i u uzorku Roma može se zapaziti veća razina spremnosti na prijateljske nego na susjedske odnose. Ta inverzija na Bogardusovoj skali socijalnih odnosa, kada se prostorni javni kontakt prihvaća teže nego intimniji i osobniji kontakt, nesumnjivo čini izglednim održavanje visokog stupnja prostorne segregacije Roma.

Ključne riječi: Romi, socijalna distanca, segregacija, predrasude, Međimurje

Spatial Aspects of Social Distance Towards the Roma

The aim of this study is to relate social and physical distance and to attempt to answer the question of whether the degree of (non) acceptance of Romani people by the majority population depends on their spatial distance / proximity.

The study was conducted in Međimurje, the region where the Roma are the most highly represented minority group. Research showed that in the areas where the physical distance between the Roma and the majority population is small and inter-ethnic contacts are frequent, proximity to the Roma reduces the level of acceptance of social contacts with them.

The study also dealt with the Bayash Roma group's degree of social distance toward certain ethnic groups. The results showed a high level of acceptance of social contacts with the Croats but, at the same time, extremely high social distance was expressed toward all other ethnic groups, including the Lacatare – members of the other Roma groups.

As the study shows, both the majority group respondents and the Roma are more inclined to accept mutual relations of friendship rather than neighbourly relations. This inversion on the Bogardus social distance scale, when spatial public relation (to be a neighbour) is less acceptable than a more intimate and personal relation (to be a friend), certainly strengthens the prospect of the Romas' spatial segregation maintaining its high level.

Key words: the Roma, social distance, segregation, prejudices, Međimurje

UVOD

Odnos prema Romima i romskim zajednicama u Europi prožet je predrasudama. Antiromski stavovi u Europi opsežno su dokumentirani u povijesnim kronikama i izvještajima gradskih vijeća već u petnaestom stoljeću (Kenrick, 2004, 79-84). Clébert (1967, 45) referira se i na raniji, doduše nepouzdan spomen Roma kao onih koji su „pljačkali francuski Jug”. Slika Roma koja se može rekonstruirati iz europskih kronika uglavnom je fokusirana na izgled (koža, neobično odijevanje), način zarađivanja (trgovina konjima, gatanje) i ekscesne događaje (džeparenje, krađa) (vidi: Posavec, 2000, 230).

Analizirajući razloge davno ukorijenjenih i do danas prisutnih negativnih stereotipa Europljana, neki autori idu tako daleko da izvore tih stereotipa traže u boji kože, odnosno u povezivanju unutar srednjovjekovne kršćanske doktrine svjetla (svijetloga) s čistoćom i nevinošću, a mraka (tamnoga) s grijehom. Npr. Kenrick i Puxon (1972) te Hancock (2002) smatraju da je gotovo crna koža mnoge Rome obilježila kao žrtve predrasude ukorijenjene u zapadnoj svijesti o crnome kao đavolskom i inferiornom.

Ono što se može zasigurno tvrditi jest da su predrasude o Romima, kao i svi drugi stereotipi (bilo pozitivni, bilo negativni), zasnovane na generalizaciji i stvaranju metonimija. Iako u pojedinačnim zapisima o Romima nema tvrdnje da su konkretna (ne)djela koja se spominju u kronikama tipična, već samo spominjanje uloge/aktivnosti Roma čini te uloge/aktivnosti metonimičnima za ponašanje svih Roma, što rezultira stvaranjem i utvrđivanjem stereotipâ (o tome više: Tebbutt and Saul, 2004, 5; Kenrick, 2004, 79-84). Stereotipi naime prezentiraju svijet bez gradacija, homogeniziraju populaciju (ili pojavu) na koju se odnose. Kratko i sažeto primjenu principa metonimije na romsku zajednicu opisuju romska poslovica: „Kad je jedan Rom kriv – svi su Romi krivi” (Hancock, 2002, 104).

Tranzicijsko razdoblje u postsocijalističkim zemljama obilježeno je rastom ksenofobnih osjećaja. Romi, koje su socijalističke zemlje koliko-toliko zapošljavale na niskokvalificiranim poslovima u industriji i graditeljstvu, padom industrijske proizvodnje ulaze u prvi red ugroženih skupina. Nisko obrazovanje i niska kvalifikacija smanjuju njihove perspektive prilagodbe novim uvjetima (Ladányi and Szelényi, 2003; Gedlu, 1998; Binder, 2010; Guy, 2004; Šućur, 2005). Rast ovisnosti o socijalnoj pomoći samo pridonosi negativnim stereotipima, pa se Rome optužuje da ne žele „pošteno raditi” (Binder, 2010, 324-325), da zarađuju na drugima (Pavel, 2004, 79) te ih se proziva kao „crne trgovce na crno” (Fonseca, 1995, 173).

Stvorivši uvjete za političke slobode, promjene u tranziciji otvorile su i vrata za slobodno izražavanje ekstremističkih stavova. Gotovo u svim postsocijalističkim zemljama eskaliraju i proturomska retorika (od javnih¹ do subverzivnih² izraza) i nasilje nad Romima. Od 2008. Europski centar za zaštitu prava Roma (ERRC) registrirao je četrdeset osam nasilnih napada na Rome u Mađarskoj, devetnaest u Češkoj i deset u Slovačkoj – s ukupno jedanaest fatalnih ishoda³.

U Hrvatskoj su se predrasude prema Romima u tranzicijskim desetljećima očitovale na više razina – od govora mržnje u *online*-zapisima⁴ do odbijanja usluge u kafiću⁵, od protestnih skupova roditelja protiv integriranog školstva⁶ do fizičkih napada. Centar za zaštitu prava Roma dokumentira napade na Rome u Istočnoj Slavoniji 1998. i 2006.⁷, u Rijeci 1999.⁸ te u Zagrebu 2000.⁹, 2001.¹⁰ i 2002.¹¹

Ksenofobni odnos prema Romima neosporna je prepreka njihovoj integraciji u većinsko društvo. U mnoštvu neistraženih ili slabo istraženih pitanja usmjerenih na prevladavanje predrasuda i negativnih stereotipa jest potencira li fizička blizina među romskim i većinskim stanovništvom nesnošljive odnose ili pridonosi njihovu boljem razumijevanju i suradnji. Pitanje na koje se u radu ponajprije traži odgovor glasi: modificira li se odnos prema Romima neposrednim iskustvom komunikacije, ili, konkretnije, smanjuje li se ili povećava negativni odnos prema romskim zajednicama u područjima svakodnevnih češćih kontakata s njima? Na općenitijoj razini pitanje se može formulirati i ovako: određuje li geografija (udaljenost) odnos prema Romima, tj. percepciju Roma od većinske zajednice?

Za uspješnu implementaciju politika usmjerenih na integraciju Roma važnost je takva pitanja nedvojbeno. Segregacija Roma jedna je od bitnih prepreka njihovoj društvenoj integraciji. No nejasno zasad ostaje kakve socijalne posljedice može imati nadilaženje segregacije, odnosno prostorno približavanje Roma većinskomu stanovništvu kao mogućí put prema integraciji Roma. Kako će na ksenofobna raspoloženja većinskoga društva prema Romima utjecati bliži kontakt s romskim zajednicom?

Ovim radom želi se upozoriti na istovremenu važnost i zanemarenost prostornog aspekta u proučavanju odnosa Roma i većinskoga stanovništva. Ovdje će se otvoriti ta složena problematika istraživanjem prostornih aspekata socijalne distance.

METODOLOGIJA I PROSTORNI OKVIR ISTRAŽIVANJA

Američki sociolog R. E. Park definirao je socijalnu distancu kao različite stupnjeve razumijevanja i osjećaja intimnosti koji se javljaju u različitim osobnim i širim društvenim odnosima (Park, 1924). Koncept je razvio E. Bogardus, koji ističe da socijalna distanca prema pripadnicima različitih etničkih skupina ponajviše ovisi o postojećim predrasudama i generalizacijama, a tek potom o možebitnim vlastitim iskustvima (Bogardus, 1925a). Prema njegovoj definiciji, socijalna se distanca „odnosi na stupnjeve i razine razumijevanja i osjećanja kojim osobe doživljavaju druge” (Bogardus, 1925b, 299; prijevod prema: Banovac i Boneta, 2006, 28). Socijalna distanca, prema Bogardusu, objašnjava veliki dio interakcije osoba i određuje karakter društvenih odnosa.

Bogardus je razradio i skalu društvenih odnosa kojom je moguće mjeriti stupanj razumijevanja, osjećaja intimnosti, odnosno razinu prihvaćanja različitih socijalnih skupina te je donio upute za tehniku mjerenja socijalne distance (Bogardus, 1933). Bogardusova skala, bez obzira na kasnije kritike, koje se prije svega odnose na različitost intervala između ponuđenih društvenih odnosa, ipak je do danas glavni instrument mjerenja etničke distance.

U Hrvatskoj je mjerenje socijalne distance uobičajeni instrument analize etničkih odnosa u sociologiji, psihologiji i pedagogiji (Katunarić, 1991; Šiber, 1997; Malešević i Uzelac, 1997; Previšić, 1996; Ćorkalo i Kamenov, 2003; Banovac i Boneta, 2006; Hrvatić, 1996, 2004, 2005), no dosad nije bilo radova koji bi analizirali prostorni aspekt socijalne distance prema Romima ili drugim etničkim skupinama. Naznake postojanja prostornih obrazaca u iskazivanju socijalne distance vide se u radovima koji na razini hrvatskih županija dovode u vezu izraženost socijalne distance prema Romima sa zastupljenošću Roma u ukupnom broju stanovnika (Hrvatić, 2004, 2005). Cilj je ovoga rada povezati socijalnu

distancu s fizičkom i pokušati odgovoriti na pitanje ovisi li stupanj (ne)prihvaćanja Roma o njihovoj prostornoj udaljenosti/blizini. To pitanje posebno zanimljivim čini činjenica da su Romi istovremeno negativno doživljavana i u pravilu (u Hrvatskoj) prostorno jasno segregirana etnička skupina (Rogić, 2005; Šlezak, 2009).

Istraživanje je uključilo i mjerenje socijalne distance romske populacije. Ni o tome pitanju u nas također gotovo da nema istraživanja. Iznimka je Hrvatićev rad iz 2005. S obzirom na to da se istraživanje odnosi na populaciju Roma Bajaša, od interesa je bio i stupanj izraženosti distance Bajaša prema drugim romskim skupinama.

Formulirane su sljedeće hipoteze:

1. U područjima svakodnevnoga kontakta, komunikacije i neposrednih osobnih odnosa kulturni stereotipi i predrasude korigiraju se praksom te se socijalna distanca prema Romima smanjuje.
2. Kod djece koja svakodnevno pohađaju školu zajedno s Romima socijalna distanca manja je nego kod odraslih, čiji kontakt s Romima, iako žive u istom naselju, ipak nije tako redovit.
3. U skladu s Bogardusovom ljestvicom odnosa, socijalna distanca među Romima i većinskim stanovništvom znatno je manja u sferi javnih kontakata (susjed, kolega) nego u sferi osobnih odnosa (prijatelj, supružnik).
4. Socijalna distanca Roma prema većinskom stanovništvu znatno je manja nego većinskog stanovništva prema Romima.

Istraživanje je provedeno u Međimurju, regiji gdje su Romi najzastupljenija manjinska zajednica (Šlezak, 2009). Romi u Međimurskoj županiji najvećim dijelom žive u zasebnim, etnički homogenim dijelovima naselja u kojima obitavaju isključivo Romi. U pravilu su romski dijelovi prostorno odvojeni (željezničkom prugom, kanalom, šumom) od većinskih hrvatskih dijelova naselja kojima administrativno pripadaju (Štambuk, 2000; Šlezak, 2009), ali pripadnost istome administrativnom naselju ipak osigurava češći međusobni kontakt dviju zajednica.

Međimurski Romi pripadaju posebnoj romskoj skupini koja govori jezikom *ljimba d bjaš*, čime se razlikuju od većine ostalih Roma u Hrvatskoj. Zbog jezika kojim govore nazivaju se Bajašima. Porijeklom su iz prostora Rumunjske, odakle su se doselili tijekom 19. stoljeća nakon ukidanja ropstva. Neki romolozi, upravo na osnovi jezika kojim se služe, dijele Rome na dvije osnovne skupine. Prvu čine Romi koji govore „pravim” romskim jezikom, *romani chib*, na temelju kojeg su utvrđene veze s indijskom maticom. Drugu čine Bajaši, koji govore bajaškim jezikom, koji je bajaški dijalekt starorumunjskog jezika (o tome vidi: Hrvatić, 2004; Vojak, 2005; Olujić i Radosavljević, 2007). Imaginativno razgraničavanje Bajaša od Roma koji govore romskim jezikom potencira se primjenom posebnog imena koji Bajaši upotrebljavaju za te „druge Rome” – Lacatari. To se ime upotrebljavalo i u upitnicima ovoga istraživanja.

Istraživanje je provedeno u mješovitome hrvatsko-romskom (bajaškom) naselju Kuršanec te u naseljima Strahoninec i Savska Ves, koja nemaju romsku populaciju, a od najbližega romskog naselja udaljena su oko osam kilometara. U mješovitom Kuršancu

većina Roma živi u posebnom dijelu koji je oko kilometar udaljen od dijela naselja s većinskim stanovništvom. U naseljima Kuršanec, Strahoninec i Savska Ves, prema podacima popisa stanovništva 2001.¹², živjelo je 1314, odnosno 2728 i 1238 stanovnika. Romska populacija Kuršanca činila je, prema terenskom istraživanju iz 2009., 960 osoba (Šlezak, 2010). Istraživanje socijalne distance odrasle populacije provedeno je na uzorku N = 162 (N = 57 – većinsko stanovništvo u Kuršancu, N = 55 – većinsko stanovništvo u Strahonincu i Savskoj Vesi, N = 50 – Romi u Kuršancu).

Uzorak učeničke populacije većinskog društva s mogućnošću svakodnevnoga kontakta s Romima činili su učenici OŠ „Kuršanec”. Uzorak učenika bez svakodnevnoga kontakta s Romima činili su učenici OŠ „Strahoninec”, koju pohađaju djeca iz naselja Strahoninec i Savska Ves. U ukupni uzorak ušli su svi učenici od petoga do osmog razreda koji su bili u školama na nastavi na dan provedbe istraživanja – N = 233 (N = 73 – djeca većinskog stanovništva u OŠ „Kuršanec”, N = 77 – romska djeca u OŠ „Kuršanec” i N = 83 – djeca većinskog stanovništva u OŠ „Strahoninec”).

Klasična Bogardusova skala, upotrijebljena u istraživanju, bila je prilagođena svakom od segmenata uzorka, pa su pripremljena četiri prilagođena upitnika: dva za odrasle (pripadnike većinske i romske populacije) te dva za djecu (pripadnike većinske i romske populacije).

Ispitanicima je tijekom istraživanja ponuđeno šest etničkih grupa prema kojima su trebali izraziti spremnost na određeni stupanj društvenoga kontakta. Većinskom stanovništvu ponuđene su sljedeće grupe: Slovenci, Mađari, Srbi, Romi, Albanci i Kinezi. Prve dvije skupine odabrane su zbog prostorne blizine, odnosno graničnog položaja Međimurske županije uz njihove nacionalne države. Srbi su uvršteni kao najbrojnija nacionalna manjina Hrvatske, a ujedno i kao skupina prema kojoj se, kako pokazuju istraživanja (Šiber, 1997; Banovac i Boneta, 2006), unazad dvadeset godina iskazuje vrlo visok stupanj socijalne distance. Slično je i s Albancima, koji se u istraživanjima socijalne distance pojavljuju kao „mjerilo nepoželjnosti” (Šiber, 1997, 11). Kinezi su izabrani prije svega kao brzorastuća nova migrantska skupina u obližnjem Čakovcu.

Romskom dijelu ispitanika ponuđen je nešto modificirani izbor etničkih skupina, u koji su ušli Slovenci, Mađari, Srbi, Hrvati, Lacatari i Kinezi.

SOCIJALNA DISTANCA PREMA ROMIMA

Prema očekivanju, socijalna distanca većinskoga stanovništva, i odraslih i djece, prema Romima vrlo je visoka (tab. 1). Da bi se lakše usporedila distanca prema različitim socijalnim skupinama, upotrijebljen je derivatni pokazatelj koji daje jasniju sliku razlike u spremnosti na prihvaćanje socijalnoga kontakta s različitim etničkim grupama – indeks distance socijalnoga kontakta (SCD)¹³. Usporedbom toga indeksa (prilog 1, sl. 1) uočava se da etničke grupe s kojima i učenici i odrasli u odabranom uzorku najmanje prihvaćaju socijalne kontakte jesu Romi i Albanci. S druge strane, najniža socijalna distanca izražena je prema Slovencima i Mađarima u populaciji odraslih te prema Slovencima i Kinezima u dječjem dijelu uzorka. Znatno nižu distancu prema Kinezima kod učeničke populacije valja objasniti činjenicom da su djeci Kinezi zanimljiva, „egzotična” etnička skupina.

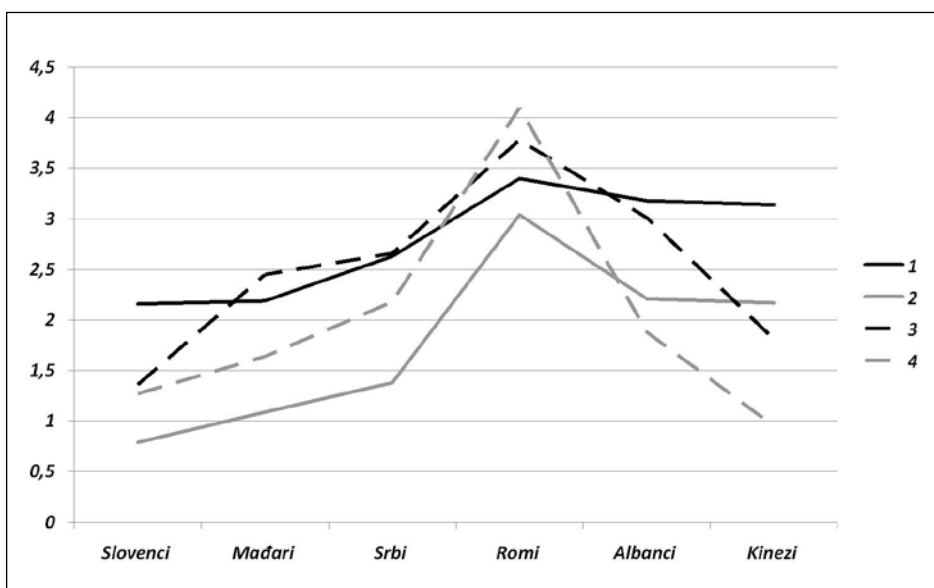
Tab. 1. Distribucija odgovora većinskog stanovništva o prihvaćanju ponuđenih socijalnih kontakata prema odabranim etničkim skupinama, u %

Tab. 1. *Distribution of the responses on the acceptance of offered social contacts with selected ethnic groups by majority population, in %*

SOCIJALNI KONTAKTI	Slovinci		Mađari		Srbi		Romi		Albanci		Kinezi	
	ODRASLI STANOVNICI NASELJA KURŠANEC (1), N = 57, STRAHONINEC I SAVSKA VES (2), N = 55											
	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2
Usko srodstvo	57,89	77,36	42,11	73,58	31,58	54,72	21,05	11,32	24,56	18,87	28,07	32,08
Osobni prijatelj	66,67	90,57	63,16	86,79	59,65	83,02	47,37	37,74	49,12	62,26	45,61	54,72
Susjed	63,16	84,91	68,42	86,79	57,89	84,91	36,84	41,51	42,11	67,92	45,61	66,04
Kolega na poslu	59,65	90,57	59,65	77,36	56,14	81,13	35,09	62,26	43,86	69,81	45,61	75,47
Državljanin RH	57,89	86,79	64,91	77,36	56,14	77,36	52,63	67,92	52,63	73,58	47,37	69,81
Posjetitelj RH	78,95	90,57	82,46	88,68	75,44	81,13	66,67	75,47	70,18	86,79	73,68	84,91
Isključenje iz RH	17,54	3,77	14,04	0,00	19,30	0,00	42,11	26,42	15,79	3,77	19,30	5,66
UČENICI OSNOVNIH ŠKOLA KURŠANEC (3), N = 73, I STRAHONINEC (4), N = 83												
	3		4		3		4		3		4	
Da mi bude najbolji prijatelj	72,60	68,67	42,47	59,04	49,32	54,22	24,66	21,69	36,99	59,04	65,75	78,31
Da sjedi sa mnom u klupi	73,97	68,67	52,05	60,24	50,68	57,83	27,40	16,87	50,68	55,42	63,01	78,31
Da bude učenik u mojem razredu	83,56	84,34	72,60	75,90	68,49	66,27	49,32	32,53	60,27	73,49	79,45	85,54
Da bude učenik moje škole	95,89	87,95	78,08	83,13	69,86	72,29	53,42	48,19	63,01	80,72	79,45	89,16
Da bude susjed u ulici gdje živim	69,86	81,93	53,42	79,52	43,84	63,86	26,03	28,92	36,99	71,08	63,01	85,54
Da bude stanovnik mojeg mjesta	68,49	81,93	56,16	78,31	52,05	67,47	41,10	42,17	50,68	72,29	68,49	87,95
Isključenje iz RH	15,07	8,43	23,29	8,43	36,99	24,10	50,68	34,94	28,77	12,05	20,55	7,23

Prilog 1. Indeks distance socijalnoga kontakta većinskog stanovništva prema odabranim etničkim skupinama
 Suppl. 1 *Majority population's social contact distance index towards selected ethnic groups.*

ETNIČKA SKUPINA	ODRASLI STANOVNICI NASELJA		UČENICI OSNOVNIH ŠKOLA	
	Kuršanec	Strahoninec i Savska Ves	OŠ „Kuršanec”	OŠ „Strahoninec”
Slovinci	2,16	0,79	1,36	1,27
Mađari	2,19	1,09	2,45	1,64
Srbi	2,63	1,38	2,66	2,18
Romi	3,40	3,04	3,78	4,10
Albanci	3,18	2,21	3,01	1,88
Kinezi	3,14	2,17	1,81	0,95

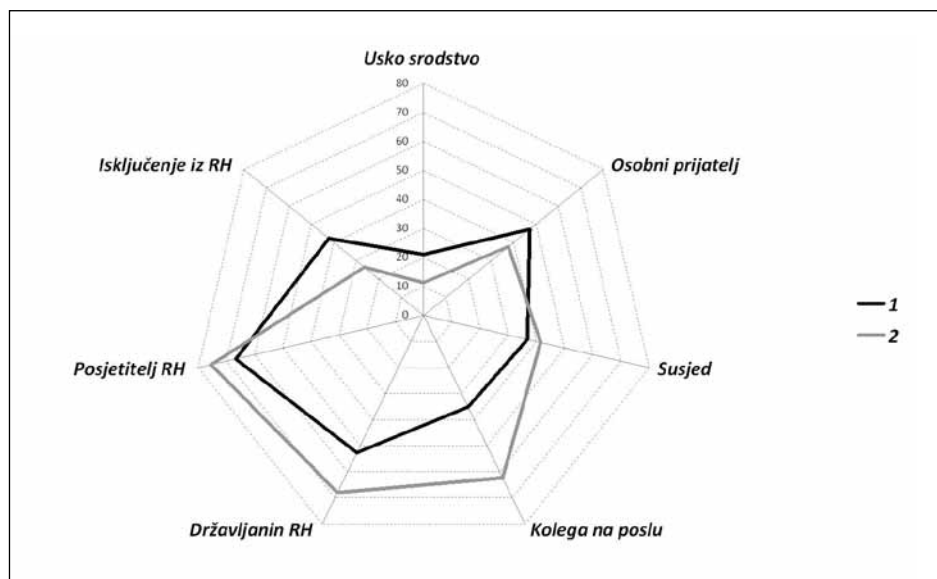

Sl. 1. Indeks distance socijalnoga kontakta većinskog stanovništva

1. Stanovnici Kuršanca
2. Stanovnici Strahoninca i Savske Vesi
3. Učenici OŠ „Kuršanec”
4. Učenici OŠ „Strahoninec”

Fig. 1 *Majority population's social contact distance index*

1. Residents of Kuršanec
2. Residents of Strahoninec and Savska Ves
3. Students of Kuršanec primary school
4. Students of Strahoninec primary school

Sl. 2. Prihvaćanje društvenih odnosa (u %): većinsko odraslo stanovništvo

1. Stanovnici Kuršanca
2. Stanovnici Strahoninca i Savske Vesi

Fig. 2 Majority population adults' acceptance of social relationships (in %)

1. Residents of Kuršanec
2. Residents of Strahoninec and Savska Ves

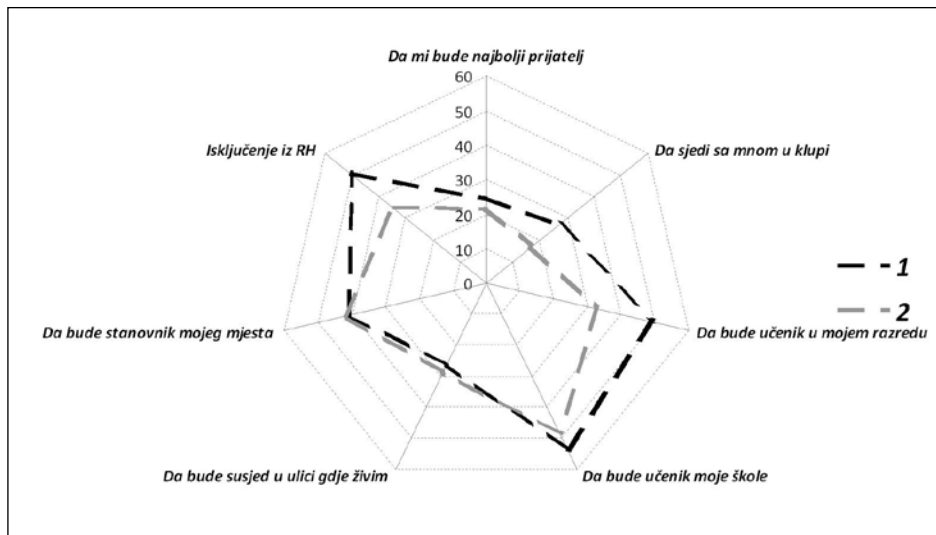
Za razliku od očekivanja, tj. suprotno postavljenoj hipotezi, uočava se da u područjima svakodnevnoga kontakta, komunikacije i neposrednih osobnih odnosa s Romima ne dolazi do smanjenja ksenofobnih osjećaja. Kod djece je doduše socijalna distanca neznatno manja u mješovitog školi koju pohađaju i Romi nego u školi gdje nema učenika Roma. Ipak je razlika među tim skupinama premala – ona gotovo ni u jednome socijalnom odnosu na ponuđenoj skali nije statistički značajna, a *indeks distance socijalnoga kontakta* visok je u oba slučaja, čak je veći nego u odraslih stanovnika istih naselja. Stoga je nemoguće izvesti zaključak o pozitivnome „antiksenofobnom” učinku svakodnevnih kontakata u školi.

Opća tendencija koja se može zapaziti usporedbom *indeksa distance socijalnoga kontakta* odraslih i učenika iz Kuršanca naspram onih iz Strahoninca i Savske Vesi jest da stanovništvo mješovitoga Kuršanca ima veću socijalnu distancu u odnosu na sve ponuđene etničke skupine. Podaci nas upućuju na mogući zaključak da se prisutnost Roma u naselju prelijeva u općenito neprihvaćanje „drugih”, utječe na porast ksenofobije većinskoga stanovništva prema „strancima” općenito. Svakako bi bilo zanimljivo tu tendenciju ispitati na većem i prostorno diferenciranijem uzorku.

Nije se potvrdila ni druga hipoteza – da je kod učenika koji svakodnevno pohađaju školu zajedno s Romima socijalna distanca prema njima manja nego kod odraslih, koji ipak manje komuniciraju s Romima u vlastitome administrativnom naselju. Naime, kako se vidi iz podataka, suprotno očekivanjima, većinski dio učenika OŠ „Kuršanec” manje prihvaća

socijalne odnose s Romima nego odrasli iz njihova naselja. Franceško, Mihić i Kajon (2005) izrazito ksenofoban odnos ostalih suučenika prema Romima, što ga je pokazalo i njihovo istraživanje, objašnjavaju lošijim školskim uspjehom učenika Roma i odsutnošću razvijenih higijenskih navika. Tijekom Babićeva istraživanja (2004) u mješovitoj školi zagrebačkog naselja Kozari Bok nepostojanje želje kod djece većinskog stanovništva da dijele klupu s Romima intervjuirani su nastavnici objasnili slično: Romi „često u školu dolaze prljavi, nepočešljani, zaudaraju, imaju nametnike u kosi češće nego drugi učenici” (Babić, 2004, 323). U uvjetima razlika u načinu i kvaliteti života, imovinskom i socijalnom statusu, bliska fizička distanca, kako pokazuje i naše istraživanje, ne može biti čimbenik smanjenja socijalne distance djece većinskog stanovništva prema romskim vršnjacima.

U podacima koji se odnose na etnički mješoviti Kuršanec prepoznaje se postojanje izraženoga konfliktnog potencijala. U uzorku odraslih ispitanika iz Kuršanca samo dva stupnja društvenoga kontakta spremno je prihvatiti više od polovine ispitanika – Rome kao državljane Republike Hrvatske i Rome kao posjetitelje Hrvatske. Zanimljivo je da unatoč tome što sva ispitana djeca u Kuršancu u svojem razredu imaju i Rome, samo njih oko 50% prihvaća Rome kao učenike u svojem razredu i školi. Čak 42% odraslih ispitanika i čak 50% djece u Kuršancu najradije bi izbacili Rome iz svoje države! Najneprihvatljiviji odnos s Romima za odrasle u Kuršancu jest, očekivano, usko srodstvo, ali oko dvije trećine ispitanika ne bi prihvatilo Roma ni kao susjeda ili kolegu na poslu (sl. 2). Za djecu je najneprihvatljivije blisko prijateljstvo, sjedenje u klupi i susjedstvo u ulici (sl. 3). Valja

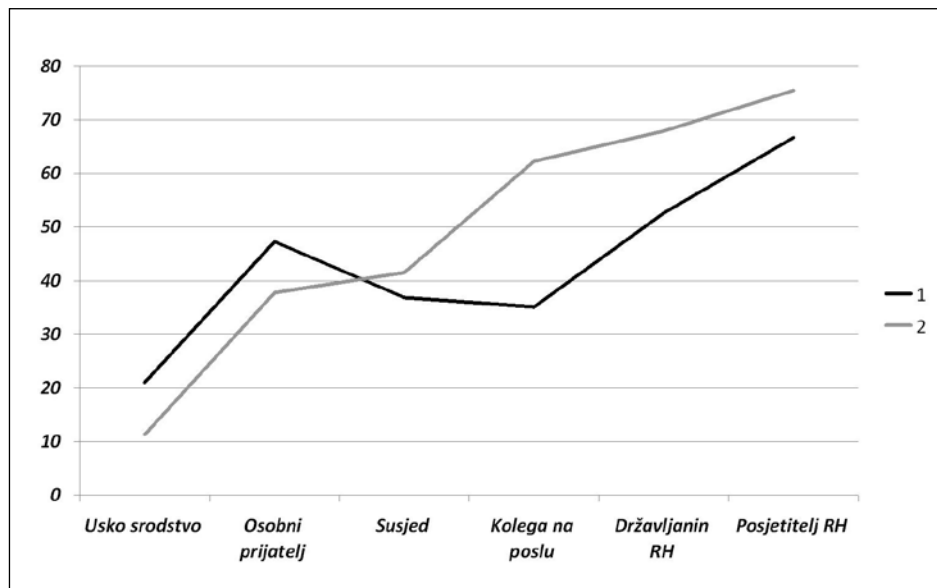

Sl. 3. Prihvaćanje društvenih odnosa (u %): djeca većinskog stanovništva

1. Učenici OŠ „Kuršanec”
2. Učenici OŠ „Strahoninec”

Fig. 3 Majority population children's acceptance of social relationships (in %)

1. Students of Kuršanec primary school
2. Students of Strahoninec primary school

Sl. 4. Prihvaćanje društvenih odnosa (u %): većinsko odraslo stanovništvo

1. Stanovnici Kuršanca
2. Stanovnici Strahoninca i Savske Vesi

Fig. 4 Majority population adults' acceptance of social relationships (in %)

1. Residents of Kuršanec
2. Residents of Strahoninec and Savska Ves

reći da istraživanja drugih autora (Banovac i Boneta, 2006; Previšić, 1996; Hrvatić, 1996, 2004, 2005), gdje se Romi također pojavljuju na samome dnu ljestvice socijalne distance, ipak nisu pokazala toliko visok stupanj ksenofobnog raspoloženja većinskoga stanovništva prema Romima koliko se to vidi u mjestu neposrednoga svakodnevnoga kontakta s njima!

Unatoč očekivanjima, razlike u prihvaćanju pojedinih socijalnih odnosa između stanovnika hrvatsko-romskog mješovitog naselja i naselja bez Roma uglavnom se nisu pokazale statistički značajnima. Objašnjenje možemo tražiti u iznimno visokom stupnju socijalne distance kod obiju uspoređivanih populacija. Statistički su značajne samo sljedeće razlike: u odrasloj populaciji razlika u prihvaćanju Roma kao kolege na poslu ($\chi^2 = 6,98$, $df = 1$, $p < 0,01$), u dječjoj populaciji razlika u prihvaćanju Roma kao učenika u razredu ($\chi^2 = 3,87$, $df = 1$, $p < 0,05$) i razlika u stavu da Rome treba isključiti iz RH ($\chi^2 = 3,33$, $df = 1$, $p < 0,10$). Osobe koje žive s Romima u naselju manje su ih sklone prihvatiti kao kolege na poslu. Djeca koja pohađaju školu zajedno s Romima u većoj mjeri prihvaćaju Rome kao učenike u razredu, što je zapravo za njih zadanost. Istovremeno međutim veliki dio učenika mješovitih škola radikalniji je prema Romima te ih manje prihvaća kao legitimne građane svoje zemlje. Ukratko, polazeći od provedenog istraživanja, moglo bi se zaključiti da manja fizička distanca prema Romima, ako i mijenja odnos prema njima, to, na žalost, čini samo u smjeru povećavanja socijalne distance, odnosno veće ksenofobije.

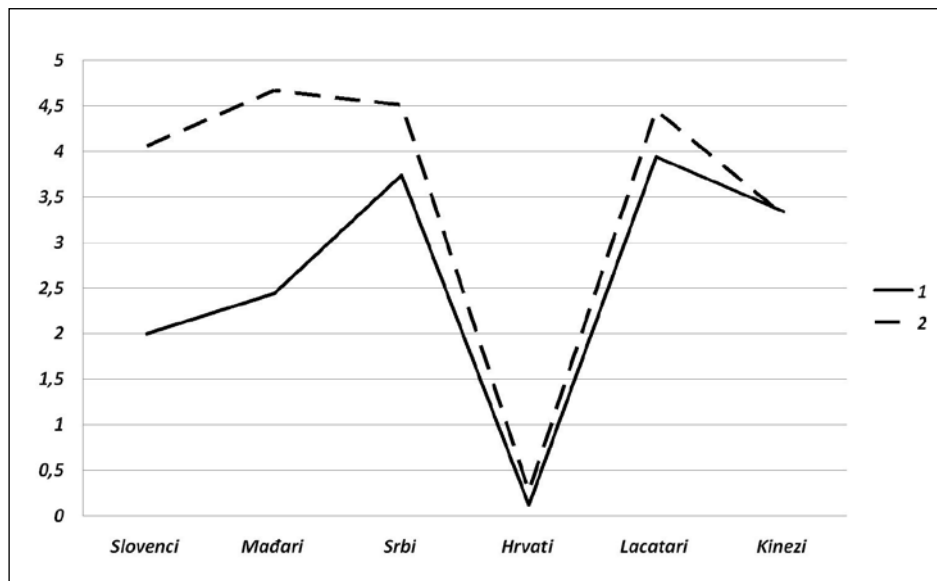
Uvid u podatke pokazuje zanimljiv trend. Na skali socijalne distance stanovništva koje ne živi u istom naselju s Romima očituje se pravilna gradacija vrijednosti – što je prisniji tip socijalnih odnosa, to je teže prihvaćanje. Suprotno tome, na skali distance stanovništva koje živi u istom naselju s Romima gradacija vrijednosti prihvaćanja predloženih socijalnih kontakata jest nepravilna (sl. 4). Naime odrasli suseljnici Roma spremniji su prihvatiti Rome kao prijatelje nego kao susjede! Slično tome djeca radije prihvaćaju Roma u razredu i školi nego kao susjeda u svojoj ulici. Čak oko 63% odraslih i 74% djece ne želi imati Roma za susjeda. Neprihvaćanje stalnoga prostornoga kontakta s Romima od većinskog stanovništva nesumnjivo čini izglednim održavanje visokog stupnja prostorne segregacije Roma. Zaključujući ovo poglavlje, možemo konstatirati da, kako pokazuje istraživanje, prisutnost Roma u strukturi stanovništva ne smanjuje etničku distancu prema njima, štoviše, u nekim je socijalnim odnosima i povećava. Percepcija Roma na mentalnoj karti istraživane populacije Međimurja, na žalost, donekle odgovara sarkastičnom i slikovitom komentaru slovačkog Roma kojega citira romologinja Milena Hübschmanová (2004, 219): čim se Rom približi, postaje „Ciganin”.

SOCIJALNA DISTANCA ROMA

Pojedini romolozni smatraju da i Romi povlače granice između sebe i drugih. Jedan od najcitiranijih romologa Clébert (1967, 237) upozorava na suzdržanost njihovih odnosa prema ostalom stanovništvu i nesklonost da se povežu s onima koji nemaju čistu romsku krv te podsjeća da repertoar njihovih kletvi obiluje izrazima i slikama u kojima je starosjedilac glavni subjekt. Sociolog Hancock, i sam Rom, tvrdi da romsku djecu od malih nogu uče da postoji jasna razlika između Roma i onih koji to nisu, a čvrste etničke i kulturne granice održavaju se konceptima čistoće, prehrambenim navikama, odnosom prema životinjama, seksualnim ponašanjem itd. (Hancock, 2002, 68). Visoka socijalna distanca može se očitati i u romskoj poslovice: „Rom s Romom, ne-Rom s ne-Romom” (Hübschmanová, 2004, 219).

Ipak, naše istraživanje pokazuje drugačiju sliku. Romi uključeni u istraživanje izrazili su minimalnu socijalnu distancu prema većinskoj etničkoj skupini (time je potvrđena četvrta hipoteza), dok je u odnosu na sve druge ponuđene etničke skupine socijalna distanca prilično visoka (sl. 5).

Interpretirajući ove podatke, možemo se referirati na dva čimbenika. Kao prvo, mogli bismo zaključiti da Romi gledaju na Hrvate kao na referentnu skupinu, odnosno društvo kojem romska zajednica teži tražeći izlaz iz diskriminacijskih i segregacijskih odnosa. Spremnost na socijalne kontakte s Hrvatima na svim razinama Bogardusove skale može upućivati na težnju integraciji, uključivanju u većinsko hrvatsko društvo. Kao drugo, u interpretaciji podataka ne smije se zaboraviti na fenomen na koji upozorava niz znanstvenika, publicista i aktivista koji imaju iskustvo rada s romskim zajednicama – da se Romi „opiru bilo kakvom istraživanju” (Weckman, 2004, 9). Yoors upozorava na sustavnu nekonzistentnost odgovora Roma na pitanja koja postavljaju autsajderi te sklonost Roma da u komunikaciji s ne-Romima projiciraju prigodno iskrivljenu sliku o sebi (Yoors, 1987, 7, 9). Clébert govori o romskom zidu šutnje ili čak „promišljenim lažima”. „Postavite deset puta jedno te isto precizno pitanje Ciganima i dobit ćete dvadeset različitih odgovora” (Clébert, 1967, 157). Romska aktivistica Saga Weckman poziva istraživače Roma da se

Sl. 5. Indeks distance socijalnoga kontakta Roma

1. Odrasli stanovnici Kuršanca
2. Učenicima OŠ „Kuršanec“

Fig. 5 Bayash Romani population's social contact distance index

1. Residents of Kuršanec
2. Students of Kuršanec primary school

nikad ne zadovolje prvim odgovorom koji dobiju na svoje pitanje (Weckman, 2004, 7); Vukanović upozorava da Romi često daju odgovor koji od njih očekuje sugovornik (Vukanović, 1983, 62). Ovo potonje, čini se, potvrđuje i vrlo visoka socijalna distanca odraslih Roma u anketiranom uzorku prema ne-Hrvatima, a osobito Srbima, što se može smatrati anticipacijom „poželjnoga” očekivanog odgovora, odnosno projiciranjem ksenofobnih osjećaja većinskoga društva prema nedavnim ratnim neprijateljima.

Osim Srba najveća je socijalna distanca izražena prema Lacatarima, pripadnicima ostalih romskih skupina. Valja primijetiti da nesnošljivost Roma prema drugim romskim skupinama nije neuobičajena. Romske skupine, ne poričući pripadnost zajedničkom korpusu, u pravilu smatraju međusobne razlike vrlo značajnima (Posavec, 2000, 231), a ponekad druge romske zajednice stereotipiziraju kao „divlje” ili „necivilizirane” (Yoors, 1987, 136; Lemon, 2004, 149). Uvid u korijene takve nesnošljivosti daje Hübschmanová navodeći zanimljiv primjer nesnošljivosti sedentarnih slovačkih Roma prema putujućim Vlaškim Romima. Neprijateljstvo koje su Vlaški Romi poticali svojim nekad neprimjerenim ponašanjem u selima kroz koja su prolazili najčešće je pogađalo upravo sjedilačke Rome, jer većinsko stanovništvo nije pravilo razliku između romskih skupina. Radi zaštite i kako bi bili prihvaćeni u većinsko društvo, sjedilački su Romi prihvatili negativne stavove prema Vlaškim Romima i pokušali se pod svaku cijenu od njih ograditi (Hübschmanová, 2004, 238). Sličan primjer navodi i Guy u Češkoj (Guy, 2004, 22), pa se može zaključiti da su sedentarni Romi, kakvi su i međimurski Bajaši, skloni držati druge Rome prijatnom svoje-

mu društvenom položaju. Ograđivanje od nametnutih negativnih stereotipa dominantnoga društva potiče prebacivanje tih stereotipa na druge romske zajednice.

Na uzorku odraslih Roma ponovila se tendencija koja je zapažena i na primjeru uzorka većinskoga odraslog stanovništva. Rom će Hrvata radije prihvatiti kao prijatelja (ili da bude s njim u uskom srodstvu) nego kao susjeda (tab. 2). Ta inverzija na Bogardusovoj skali socijalnih odnosa, kada se prostorni javni kontakt prihvaća teže nego onaj intimniji i osobniji, jedan je od neočekivanih nalaza istraživanja. Ipak, valja spomenuti da je u slučaju romske populacije razlika premala, a socijalna distanca vrlo niska u svim kategorijama socijalnih odnosa, stoga bi za konačni zaključak o toj specifičnoj inverziji bilo potrebno provesti istraživanje na većemu i raznovrsnijem uzorku.

Tab. 2. Distribucija odgovora Roma o prihvaćanju ponuđenih socijalnih kontakata prema odabranim etničkim skupinama u %

Tab. 2 *Distribution of the responses on the acceptance of offered social contacts with selected ethnic groups by Bayash Romani population, in %*

SOCIJALNI KONTAKTI	Slovinci	Mađari	Srbi	Hrvati	Lacatari	Kinezi
	ODRASLI STANOVNICI KURŠANCA, N = 50					
Usko srodstvo	46,00	36,00	20,00	96,00	16,00	20,00
Osobni prijatelj	62,00	44,00	24,00	98,00	28,00	34,00
Susjed	60,00	60,00	32,00	94,00	24,00	40,00
Kolega na poslu	78,00	66,00	48,00	100,00	36,00	44,00
Državljanin RH	64,00	68,00	36,00	100,00	34,00	52,00
Posjetitelj RH	90,00	82,00	66,00	100,00	68,00	76,00
Isključenje iz RH	24,00	24,00	50,00	0,00	58,00	28,00
SOCIJALNI KONTAKTI	Slovinci	Mađari	Srbi	Hrvati	Lacatari	Kinezi
	UČENICI OSNOVNE ŠKOLE „KURŠANEC”, N = 77					
Da mi bude najbolji prijatelj	33,77	14,29	24,68	100,00	29,87	44,16
Da sjedi sa mnom u klupi	31,17	23,38	23,38	94,81	28,57	42,86
Da bude učenik u mojem razredu	40,26	32,47	28,57	94,81	25,97	51,95
Da bude učenik moje škole	35,06	27,27	28,57	97,40	28,57	44,16
Da bude susjed u ulici gdje živim	36,36	22,08	25,97	93,51	24,68	46,75
Da bude stanovnik mog mjesta	16,88	12,99	18,18	92,21	16,88	40,26
Isključenje iz RH	63,64	58,44	70,13	25,97	54,55	45,45

Prilog 2. Indeks distance socijalnoga kontakta Roma prema odabranim etničkim skupinama
 Suppl. 2 *Bayash Romani population's social contact distance index towards selected ethnic groups*

ETNIČKA SKUPINA	ODRASLI STANOVNICI NASELJA KURŠANEC	UČENICI OSNOVNE ŠKOLE „KURŠANEC”
Slovinci	2,0	4,06
Mađari	2,44	4,67
Srbi	3,74	4,51
Hrvati	0,12	0,27
Lacatari	3,94	4,45
Kinezi	3,34	3,30

ZAKLJUČAK

Stereotipi i predrasude plod su poopćavanja i pojednostavnjivanja. To su generalni stavovi koji ne uzimaju u obzir individualne razlike. Oni se stvaraju „prije ili mimo posjedovanja objektivnih podataka o predmetu stava” (Petz, 1992, 330), odnosno prije ili mimo zbiljskog iskustva. Polazeći od toga, a u skladu s *kontaktnom hipotezom*, koja sugerira ulogu neposrednoga kontakta u nadilaženju neprijateljstva (Colman, 2006, 167), pretpostavili smo da se u uvjetima male fizičke međusobne distance, koja osigurava češći i kontinuiraniji kontakt među grupama Roma i većinskoga stanovništva, smanjuje i socijalna distanca. Naše istraživanje međutim nije potvrdilo ispravnost takve hipoteze. Usporedbom grupe većinskoga stanovništva koja živi u istom naselju s Romima s grupom koja nema Roma u svom naselju uočava se da je statistički značajnih razlika vrlo malo. Pritom u dva od ukupno tri socijalna odnosa gdje su se razlike pokazale statistički značajnima blizina Roma čak smanjuje stupanj prihvaćanja socijalnih odnosa s njima.

Druga tendencija koja se može uočiti na osnovi istraživanja jest niska razina spremnosti većinskoga stanovništva na susjedske odnose s Romima, dakle na stalni prostorni kontakt s njima. I kod Roma je spremnost na takvu vrstu socijalnih odnosa relativno niska u usporedbi s drugim socijalnim kontaktima. Činjenica koju pokazuje istraživanje, da je prijateljski kontakt kod odraslih, a kontakt u školi i razredu kod djece, poželjniji nego susjedstvo, upućuje na zaključak da su život na distanci i segregacija poželjni model suživota za stanovnike mješovitih naselja.

Vratimo li se problemu nadilaženja socijalne distance, ključ očito ne bismo trebali tražiti u prostornim, nego u društvenim odnosima – u poboljšanju socijalnoga, ekonomskoga i obrazovnoga statusa. Složit ćemo se s Évom Blénesi (2003, 203), koja smatra da ako se neka etnička grupa generalno povezuje s niskim statusom, njezina se kultura stigmatizira, a grupa postaje metom diskriminacije i šikaniranja. Primjer Roma osobito je relevantan u tome pogledu. Danas govorimo o „novom siromaštvu” Roma. Modernizacija i industrijalizacija učinile su njihove proizvode i usluge suvišnima, a deindustrijalizacija i ekonomsko restrukturiranje uništili su izgleda za njihovo zapošljavanje kao nekvalificirane i slabo obrazovane radne snage. Ne uspjevši se na vrijeme i spretno „prekvalificirati” (Štambuk,

2005, 18), Romi se sve više oslanjaju na socijalnu pomoć. Iako uska veza Roma i siromaštva traje stoljećima, danas su oni skupina s najvećim rizikom siromaštva u društvima gdje žive (Šućur, 2005, 135). O Romima neki istraživači danas govore čak kao o potklasi – klasi ispod (ili, preciznije, izvan) klasne strukture (Ladányi and Szelényi, 2003; Šućur, 2005).

U takvim je uvjetima prostorna blizina ili udaljenost Roma gotovo irelevantan čimbenik socijalne distance. Nadilaženje segregacije i socijalne distance teško je ostvarivo bez promjene socioekonomskoga i obrazovnoga statusa Roma.

POZIVNE BILJEŠKE

- ¹ Slovački premijer Vladimir Mečiar 1993. javno govori o Romima kao o „neprikladljivom i mentalno zaostalom stanovništvu” (prema: Guy, 69).
- ² Grafiti poput „Sve Cigane u plinske komore” (Hübschmanová, 2004, 245).
- ³ <http://www.errc.org/article/violence-against-roma/3835>
- ⁴ <http://www.errc.org/article/racist-hate-speech-in-reaction-to-roma-winning-big-brother-croatia-tv-contest/2554>.
- ⁵ <http://www.errc.org/article/croatian-cafe-refuses-to-serve-roma/2669>.
- ⁶ <http://www.errc.org/article/croatian-parents-refuse-integrated-schooling/1654>.
- ⁷ <http://www.errc.org/article/anti-romani-civilian-violence-in-eastern-slavonia-croatia/58>; <http://www.errc.org/article/racially-motivated-attack-against-croatian-roma/2668>.
- ⁸ <http://www.errc.org/article/croatia-non-roma-beat-romani-men-in-rijeka-and-zagreb/829>.
- ⁹ <http://www.errc.org/article/skinheads-attack-roma-in-croatia/885>.
- ¹⁰ <http://www.errc.org/article/numerous-racially-motivated-attacks-against-roma-in-croatia/1705>; <http://www.errc.org/article/more-skinhead-attacks-against-roma-in-croatia/1278>.
- ¹¹ <http://www.errc.org/article/police-beat-pregnant-romani-woman-in-croatia/1582>.
- ¹² <http://www.dzs.hr/>.
- ¹³ SCD (social contact distance index) obuhvaća prvih šest ponuđenih socijalnih kontakata. Ispitanik dobiva po jedan bod za svako neprihvatanje jednoga od prvih šest odnosa Bogardusove skale. Prema tome, vrijednost pokazatelja kreće se od 0,00, što upućuje na nepostojane socijalne distance, do 6,00, što upućuje na maksimalnu socijalnu distancu prema određenoj etničkoj ili socijalnoj skupini. Ako se pristaje na brak, tada je indeks socijalne distance 0, ako se ne prihvaća ni ulazak u zemlju, tada je indeks socijalne distance 6.

LITERATURA

- Babić, D., 2004: Stigmatizacija i identitet Roma – pogled „izvana”: slučaj učenika Roma u naselju Kozari Bok, *Migracijske i etničke teme* 4, 315-338.
- Banovac, B., Boneta, Ž., 2006: Etnička distanca i socijalna (dez)integracija lokalnih zajednica, *Revija za sociologiju* 37 (1-2), 21-46.
- Binder, M., 2010: Changes in the image of ‘Gypsies’ in Slovakia and Hungary after the Post-Communist Transition, u: *After Twenty Years...Reasons and consequences of the transformation in Central and Eastern Europe*, (ur. Csaplár-Degovics, K., Mitrovits, M., Zahorán, C.), Terra Cognita Foundation, Budapest, 307-336.

- Blénesi, É., 2003: Processes of Formulation of Roma Identity in East Central Europe, u: *Ethnic Identities in Dynamic Perspective* (ur. Salo, S., Prónai, C.), Budapest, 203-209.
- Bogardus, E., 1925a: Social Distance and its Origins, *Journal of Applied Sociology* 9, 216-226.
- Bogardus, E., 1925b: Measuring Social Distance, *Journal of Applied Sociology* 9, 299-308.
- Bogardus, E., 1933: A Social Distance Scale, *Sociology and Social Research* 17, 265-271.
- Clébert, J., 1967: *Cigani*, Stvarnost, Zagreb.
- Colman, A. M., 2006: *Dictionary of Psychology*, Oxford University Press, Oxford.
- Čorkalo, D., Kamenov, D., 2003: National Identity and Social Distance: Does In-Group Loyalty Lead to Out-group Hostility?, *Review of Psychology* 10 (2), 85-94.
- Fonseca, I., 1995: *Bury Me Standing*, Vintage Departures, New York.
- Franceško, M., Mihić, V., Kajon, J., 2005: Socijalna distanca i stereotipi o Romima kod djece novosadskih osnovnih škola, *Psihologija* 39 (2), 167-182.
- Gedlu, M., 1998: The position of the Roma in Central Europe, u: *The Roma and Europe. Conference proceedings*, Štiřin Castle, December 10-13, 175-182.
- Guy, W., 2004: Tko su Romi?: Romi u Čehoslovačkoj (1975), u: *Romi. Interdisciplinarni prikaz* (ur. Tong, D.), Zagreb, 13-66.
- Hancock, I., 2002: *We are Romani people*. Univesrity of Hertfordshire Press, Centre de recherches Tsiganes, Hertfordshire.
- Hrvatić, N., 1996: Romi u interkulturalnom okruřžu, *Društvena istraživanja* 5-6, 913-933.
- Hrvatić, N., 2004: Romi u Hrvatskoj: od migracija do interkulturalnih odnosa, *Migracijske i etničke teme* 4, 367-285.
- Hrvatić, N., 2005: Obrazovanje Roma u Hrvatskoj: pretpostavka za bolju kvalitetu života?, u: *Kako žive hrvatski Romi* (ur. Štambuk, M.), Institut društvenih znanosti „Ivo Pilar“, Zagreb, 177-200.
- Hübschmanová, M., 2004: Ekonomska stratifikacija i interakcija: Romi, etnički đati u Istočnoj Slovačkoj (1984), u: *Romi. Interdisciplinarni prikaz* (ur. Tong, D.), Zagreb, 217- 245.
- Katunarić, V., 1991: Dimenzije etničke distance u Hrvatskoj, u: *Sociologijski aspekti položaja naroda i međunacionalnih odnosa u Hrvatskoj* (ur. Bahtijarević, Š., Lazić, M.), Institut za društvena istraživanja, Zagreb, 129-139.
- Kenrick, D., 2004: The Origins of Anti-Gypsism: the Outsiders' View of Romanies in Western Europe in the Fifteenth Century, u: *The Role of Romanies. Images and Counter-Images of 'Gypsies' /Romanies in European Culture* (ur. Saul, N., Tebbutt, S.), Liverpool University Press, Liverpool, 79-84.
- Kenrick, D., Puxon, G., 1972: *The Destiny of Europe's Gypsies*, Sussex University Press.
- Ladányi, J., Szelényi, I., 2003: The Making of a Roma Underclass – Comparative Perspectives – Bulgaria, Hungary and Romania, u: *Ethnic Identities in Dynamic Perspective* (ur. Salo, S., Prónai, C.), Budapest, 219-225.
- Lemon, A., 2004: Romi (Cigani) u Sovjetskom Savezu i moskovski Teatr „Romen“ (1991), u: *Romi. Interdisciplinarni prikaz* (ur. Tong, D.), Zagreb, 139-156.
- Malešević, S., Uzelac, G., 1997: Ethnic Distance, Power and War: the Case of Croatian Students, *Nations and Nationalism* 3 (2), 291-298.
- Olujić, I., Radosavljević, P., 2007: Jezik Roma Bajaša, u: *Drugi jezik hrvatski* (ur. Cvikić, L.), Profil, Zagreb, 102-110.
- Park, R. E., 1924: The Concept of Social Distance As Applied to the Study of Racial Attitudes and Racial Relations, *Journal of Applied Sociology* 8, 339-344.
- Pavel, D., 2004: Lutalice: Rumunjske nevidljive ųrtve (1991), u: *Romi. Interdisciplinarni prikaz* (ur. Tong, D.), Zagreb, 67-70.
- Petz, B., 1992: Predrasude, u: *Psihologijski rječnik* (ur. Petz, B.), Prosvjeta, Zagreb.

- Posavec, K., 2000: Sociokulturna obilježja i položaj Roma u Europi – od izгона do integracije, *Društvena istraživanja* 2-3, 229-250.
- Previšić, V., 1996: Sociodemografske karakteristike srednjoškolaca i socijalna distanca prema nacionalnim i religijskim skupinama, *Društvena istraživanja* 5-6., 859-874.
- Rogić, I., 2005: Neke socijalno-ekologijske odrednice romskih naselja, u: *Kako žive hrvatski Romi* (ur. Štambuk, M.), Institut društvenih znanosti „Ivo Pilar“, Zagreb, 53-89.
- Šiber, I., 1997: War and the Change in Social Distance Toward the Ethnic Minorities in Croatia, *Politička misao* 34 (5), 3-26.
- Šlezak, H., 2009: Prostorna segregacija romskog stanovništva u Međimurskoj županiji, *Hrvatski geografski glasnik* 71 (2), 65-81.
- Šlezak, H., 2010: Prirodno kretanje romskog stanovništva u Međimurskoj županiji – slučaj romskog naselja Kuršanec, *Hrvatski geografski glasnik* 72 (2), 77-100.
- Štambuk, M., 2000: Romi u društvenom prostoru Hrvatske, *Društvena istraživanja* 2-3, 197-210.
- Štambuk, M., 2005: Naseliti se i ostati svoj, u: *Kako žive hrvatski Romi* (ur. Štambuk, M.), Institut društvenih znanosti „Ivo Pilar“, Zagreb, 13-27.
- Šućur, Z., 2005: Siromaštvo kao sastavnica sociokulturnog identiteta Roma, u: *Kako žive hrvatski Romi* (ur. Štambuk, M.), Institut društvenih znanosti „Ivo Pilar“, Zagreb, 133-157.
- Tebbutt, S., Saul, N., 2004: Introduction: The Role of the Romanies: Images and Counter-Images, u: *The Role of the Romanies. Images and Counter-Images of 'Gypsies'/ Romanies in European Cultures* (ur. Saul, N., Tebbutt, S.), Liverpool University Press, Liverpool, 1-11.
- Vojak, D., 2005: Bilješke iz povijesti Roma u Slavoniji, 1850.-1941., *Scrinia Slavonica* 5, 432-461.
- Vukanović, T., 1983: *Romi (Cigani) u Jugoslaviji*, Nova Jugoslavija, Vranje.
- Weckman, S., 2004: Istraživanje finških Cigana: ciganski savjet, u: *Romi. Interdisciplinarni prikaz* (1983), (ur. Tong, D.), Zagreb, 3-9.
- Yours, Jan., 1987: *Gypsies*, Long Grove: Waveland Press

SUMMARY

Spatial Aspects of Social Distance towards the Roma

Hrvoje Šlezak, Laura Šakaja

In many unexplored or poorly explored issues aimed at overcoming prejudices and negative stereotypes about the Roma, there is also the question of whether physical proximity between the Roma and the majority population intensifies intolerant relations, or whether it contributes to their better understanding and co-operation. This complex issue is addressed in this paper by research on the spatial aspects of social distance. The question of whether social distance towards the Roma depends on their proximity is in the focus of this paper. The fact that the Roma are both a negatively perceived and spatially segregated ethnic group makes the study of the spatial aspects of social distance towards the Roma particularly important.

Our study was conducted in three settlements of the Medjmurje region – in the mixed Croatian and the Roma settlement Kuršanec, and in two settlements without Roma population (Strahoninec and Savska Ves). The sample consisted of 162 adults and 233 5th to 8th former pupils. Both the majority and the Roma respondents were involved.

The basic hypotheses that we wished to check were the following:

1. In areas of daily contact and direct communication, the cultural stereotypes and prejudices are corrected by practice and the social distance towards the Roma is reduced.
2. The dominant population's children who attend ethnically mixed (Croatian-Romani) school show a higher level of acceptance of the Roma, than dominant population adults, because their (children's) contacts with the Roma are more frequent.
3. In accordance with the Bogardus scale of relations, social distance between Roma and majority populations is significantly lower in the public sphere contacts (neighbours, colleagues) than in the sphere of personal relationships (friend, spouse).
4. Social distance of the Roma toward the majority population is much smaller than the social distance of the majority population toward the Roma.

However, only the fourth hypothesis has been proved.

Stereotypes and prejudices are the result of generalizations and simplifications. These are the general attitudes that do not take into account individual differences. They are created before the possession of objective data about the attitude object, or before the real experience. Therefore, in accordance with the contact hypothesis - which suggests a role of direct contact in overcoming hostility - we assumed that, under conditions of small mutual physical distance that provides more frequent and sustained contact between groups of Roma and majority populations, social distance is reduced. Our research did not confirm the correctness of this hypothesis. Research showed that in areas where the physical distance between the Roma and the majority population is small and inter-ethnic contacts are frequent, social distance even increases to some extent: in two of only three types of social relations (on the Bogardus scale) where the differences are statistically significant, we observed that proximity to the Roma reduces the level of acceptance of social contacts with them.

The second hypothesis has also not been confirmed. Contrary to expectations, the research showed that non-Romani children express a higher level of social distance toward the Roma than non-Romani adults from the same settlement in ethnically mixed Kuršanec. Xenophobic attitudes of school-children towards their Romani classmates (also shown by other researches, for example,

Francesco, Mihic and Kajon 2005; Babić, 2004) could be explained by the absence of developed hygienic habits and the poor school success of the Roma pupils. Due to extreme differences in the quality of life and social status, a daily direct contact at school obviously does not reduce the high level of the majority children's xenophobia in relation to the Roma.

The study also showed an interesting inversion on the Bogardus scale of social relations: both the majority group respondents and the Roma are more inclined to accept mutual relations of friendship rather than neighbourly relations. Both the adult respondents who live in the same settlement with the Roma and children who attend ethnically mixed school would rather accept the Roma as friends (classmates or schoolmates) than as neighbors. This inversion on the Bogardus social distance scale, when a spatial public relation (to be a neighbour) is less acceptable than a more intimate and personal relation (to be a friend), certainly strengthens the prospect of the Romas' spatial segregation maintaining its high level.

The study also dealt with the Bayash Roma group's degree of social distance toward certain ethnic groups. Unlike the high level of acceptance of social contacts with the Croats, extremely high social distance has been expressed toward all other ethnic groups, including the Lacatare – members of the other Roma groups. Intolerance of the Roma towards other Roma groups is obviously not uncommon - it has also been shown by other studies (Hübschmanová, 2004; Guy, 2004). While not denying affiliation to common roots and culture, the Roma consider mutual differences highly significant. Sometimes, other Romani communities are even stereotyped as "wild" or "uncivilized".

Getting back to the problem of overcoming social distance, we should look for the key in social rather than in spatial relations – in improving Romani social, economic and educational status. We agree with Eva Blénesi (2003, 203), who believes that if an ethnic group is generally associated with low status, its culture stigmatizes and that group itself becomes the target of discrimination and harassment. The example of the Roma is particularly relevant in this regard. Today we can talk about the "new poverty" of Roma. Modernization and industrialization have made their products and services redundant, and de-industrialization and economic restructuring have destroyed the prospects for their employment as an unskilled and poorly educated workforce. Today, they are a group under high risk of poverty. In such conditions, the spatial proximity of Roma is an almost irrelevant factor of social distance. Overcoming stigmatization can hardly be achieved without changes in the socio-economic and educational status of Roma.

Primljeno (Received): 09 - 02 - 2012

Prihvaćeno (Accepted): 10 - 05 - 2012

Mr. sc. **Hrvoje Šlezak**
O.Š. „Kuršanec“
Kuršanec, Glavna 15
40 000 Čakovec
hrvoje.slezak@zg.t-com.hr

Dr. sc. **Laura Šakaja**, izvanredni profesor
Sveučilište u Zagrebu
Prirodoslovno-matematički fakultet
Geografski odsjek
Marulićev trg 19/II, 10 000 Zagreb
lsakaja@geog.pmf.hr

